

Szurmay Sándor

(1860–1945)

Családi háttér

Az első világháború alatt és után „uzsoki hős”-ként elhíresült Szurmay Sándor 1860. december 19-én született a Krassó-Szörény vármegye bánsági részén található Boksánbánya településen, ahol Szurmay Mihály kalaposmester és Schäffer Jozefa harmadik gyermekeként látta meg a napvilágot. Nem katolikus édesapja a felesége vallására tekintettel úgynevezett reverzálist (kötelezvényt) adott a fiú katolikus hitben neveléséről, ezért Sándort is római katolikusnak keresztelték meg. Édesanyja németül beszélt gyermekeivel, édesapja és apai nagyanyja pedig magyarul. A német, valamint a magyar nyelvet így már a szülői házban magába szívta. A románt valószínűleg gyerekkorában sajátította el játszótársaitól.

Szülei nem szánták eleve tiszti pályára, hiszen a boksánbányai elemi népiskola elvégzése után tanulmányait 1871 és 1874 között a szegedi m. kir. állami főreáltanodában (vagyis főreáliskolában) folytatta. Édesapja 1875. március 24-én bekövetkezett halála, valamint az addig a családot eltartó kalapkészítő vállalkozás megszűnése miatt, Szurmaynak tizenöt évesen kereső foglalkozás után kellett néznie, így szegedi tanulmányait kénytelen volt megszakítani. Az Osztrák–Magyar Államvasút-Társaság többek között gőzmozdonyokat is készít

resicabányai gyárának gyakornoka, majd hivatalnoka lett, egészen huszónkét éves koráig.

*Honvédból minisztériumi csoportfőnök
– katonai pályafutás a „boldog békeidőkben”*

1882-ben Szurmayt besorozták a m. kir. Honvédségbe. (Az 1867-ben létrejött Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erején belül – az 1868-ban elfogadott véderőtörvény alapján – felállított m. kir. Honvédség, bevetettség szerint, csak a második vonalat alkotta, osztrák megfelelőjével, a cs. kir. Landwehr-rel együtt. A honvédség 1913-ig csupán gyalogos és lovas alakulatokkal – kezdetben századokkal, zászlóaljakkal, majd 1890-től ezredekkel, még később pedig már hadosztályokkal is – rendelkezett. Hosszas tervezgetések után, végül 1913-ban, kevéssel az első világháború kitörése előtt hozták létre a honvéd tüzérséget. 1914 augusztusában a Magyarországon kezdetektől nemzeti intézménynek tekintett honvédség – az 1890-es évektől végbement nagyarányú fejlesztések hatására – a cs. és kir. [közös] hadsereggel együtt már a Monarchia szárazföldi haderejének első vonalába tartozott.)

Szurmay 1882. október 1-jén honvédként vonult be Lugosra, a m. kir. 18. honvéd zászlóaljhoz. Előjárói a kötelező nyolcheti kiképzés után – mivel a későbbi tábornok huszónkét évesen az akkor érvényben lévő törvényi szabályozás alapján az állításkötelesek 3. korosztályába tartozott, s közvetlenül a honvédséghez sorozták be, valamint a főreáliskolai előképzettsége okán – tisztté való képzésre alkalmasnak ítélték, s a honvédtisztképzés fellegvárának számító budapesti Ludovika Akadémia két évig tartó tisztképző tanfolyamára vezényelték. 1882. november 30-án kezdte meg a tanfolyam első évét (az előkészítő tanfolyamot), s kiváló képességekről tett tanúbizonyságot, aminek eredményeként 1883. augusztus 29-én címzetes őrmesterré léptették elő. 1883. november 1-jétől a tulajdonképpeni tisztképző tanfolyam hallgatója lett, amelyet jeles összeredménnyel végzett 1884-ben, 73 bajtársa közül elsőként. Kiváló tanulmányi eredménye jutalmaként Szvetics József ezredes, a Ludovika Akadémia akkori igazgatója „hadnaggyá való kinevezésre alkalmas” minősítéssel bocsátotta ki. A hadnagyi rendfokozat abban az időben csak az első három legkiválóbb növendékét illette meg, így ők egyévnyi rangelőnyt szereztek évfolyamtársaikkal szemben, akik hadapródként kerültek ki a Ludovikáról. Szurmayt 1884. augusztus 18-án, az uralkodó, I. Ferenc József születésnapján avatták hadnaggyá. Szolgálatát századtishti beosztásban kezdte

meg a m. kir. 18. honvéd zászlóaljban Lugoson. Ekkor dönthetett véglegesen a katonatiszti pályafutás mellett, hiszen csak hadnagyi kinevezése után mondta fel az addig fenntartott osztrák–magyar vasúttársasági hivatalnoki állását.

A honvéd tisztikar magasabb szintű továbbképzéséhez, tudományos ismeretek megszerzéséhez a Ludovika Akadémia egyéves időtartamú felsőbb tiszti tanfolyama nyújtott lehetőséget. Szurmay 1886. november 1-jétől 1887. július 31-ig annak hallgatójaként folytatott tanulmányokat Budapesten.

Erre a tanfolyamra olyan fiatal hadnagyokat, főhadnagyokat vezényeltek, akik legalább kétéves csapatszolgálatot már teljesítettek, akiket különleges szolgálatokra – például segédtisztökké vagy tanári pályára – képeztek ki, továbbá előkészítő iskola gyanánt szolgált azok számára, akiket a tanfolyam sikeres elvégzése után a bécsi cs. és kir. Hadiiskolába vezényeltek. A vezérkar-tiszti-képzés fellegvárának számító Hadiiskolába a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot legjobb eredménnyel elvégzett tisztek közül az első négy, majd a századfordulón már az első nyolc fő juthatott be külön felvételi vizsga nélkül.

Szurmay a felsőbb tiszti tanfolyamot évfolyamelsőként végezve kezdte meg tanulmányait 1887. november 1-jén az 1852-ben létrehozott bécsi cs. és kir. Hadiiskolában, ahol a közös hadsereg, a m. kir. Honvédség és a k. u. k. Landwehr számára is képeztek vezérkari tiszteket. Tanulmányai idejére a m. kir. 13. honvéd gyalog feldandár pozsonyi I. zászlóaljának állományába helyezték. Szurmay honvéd hadnagyként kiválóan helytállt, s 1889-ben jeles eredménnyel végezte hadiiskolai tanulmányait. 1889. augusztus 18-án visszahelyezték a m. kir. 13. honvéd gyalog feldandár pozsonyi I. zászlóaljához, majd vezérkarhoz beosztott tisztként folytathatta tiszti pályáját. 1889. november 1-jén főhadnaggyá nevezték ki a budapesti I. honvéd gyalog feldandár állományában, s egyúttal beosztották a budapesti cs. és kir. IV. hadtestparancsnokság vezérkari osztályára. Elöljárói különleges katonai ismeretei között feltüntették, hogy vizsgázott távírász, amely képességre a resicabányai hivatalnoki munkája idején tehetett szert.

Vezérkari minősültségű tisztként, 1887-től évente részt vett a honvédségnél tartott őszi fegyvergyakorlatokon, a közös hadsereg által rendszeresen szervezett nagy és kis vezérkari utazásokon, továbbá a vezérkari tisztek számára kiadott írásbeli dolgozatok megoldásában, illetve elbírálásában.

1890. november 8-tól a m. kir. Honvédelmi Minisztérium I. ügyosztályán tevékenykedett a magyar fővárosban. Valószínűleg hadiiskolai tanulmányainak jeles összeredményével érdemelte ki, hogy 1891. május 1-jével a császárvárosba került, nevezetsen a cs. és kir. Vezérkar Hadműveleti és Különleges Vezérkari Munkák Irodájába, ahol fél éven keresztül teljesített szolgálatot. 1891. november

1-jétől továbbra is Bécsben maradt, mivel a cs. és kir. vezérkar vasúti irodájába osztották be. Bécsi vezérkari beosztásainak első hónapjaiban a hadművelleti tervek készítését, az azokból következő intézkedések kiadását, majd a következő félévben a vasúti felvonulás háborús követelmények szerinti előkészítését, vagyis a magasabb szintű vezérkari teendőket gyakorolta. 1892. május 1-jén II. osztályú századossá nevezték ki, és fogalmazótisztként ismét a m. kir. Honvédelmi Minisztérium I. ügyosztályába vezényelték, az ott rendszeresített vezérkari tiszti helyek egyikére. A magyar fővárosban a minisztérium akkor a budai Várban, a Szent György tér 3. alatt működött. Az I. ügyosztály a honvédség katonai szolgálatra vonatkozó összes ügyeivel, annak szervezetével, a honvéd csapatok elhelyezésével, a fegyvergyakorlatokra vonatkozó és a mozgósítási ügyekkel, valamint a honvédtisztképzéssel foglalkozott. Szurmayt 1895. május 1-jén I. osztályú századossá, majd 1898. május 1-jén őrnaggyá léptették elő minisztériumi beosztásában.

Gromon Dezső honvédelmi államtitkár, a Millenniumi Országos Kiállítás hadtörténelmi csoportjának elnöke 1894 augusztusában felkérte Szurmay századost a mohácsi csata hadművelleti térképének elkészítésére. Az ezredéves országos kiállításon a városligeti Vajdahunyad várának V. termében láthatta az érdeklődő közönség *A mohácsi csata hadtörténelmi térképe, 1526. aug. 29.* című művet, amelyet Szurmay szerkesztett. A térkép mellékleteként négyoldalmi szöveg részletezte a csata erőviszonyait, előzményeit, valamint annak lefolyását. Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter dicséző elismerését fejezte ki Szurmaynak munkájáért.

Szurmay százados a millennium évében kidolgozott egy javaslatot a honvédtisztképző rendszer módosításáról és kibővítéséről, vagyis a Ludovika Akadémia szervezeti átalakításáról. A 44 kézzel írt oldalból és 12 táblázatos kimutatásból álló, 1896. október 25-ére keltezett emlékiratában a honvédtisztképzés addig létezett rendszerének megváltoztatására és bővítésére tett javaslatokat. A két részből álló (a honvédség tiszti szükségletét és a tiszthiány okait, továbbá az új tisztképző rendszer létrehozásának lehetőségeit elemző) munka az akkor fennálló 1100 főnyi honvédtiszthiányból és az évenkénti 210 új tiszt kibocsátásának szükségességéből indult ki. Az égető tiszthiány leküzdésére vonatkozó olyan terveket, mint a cs. és kir. hadseregben szolgáló tisztek honvédséghez történő áthelyezését és a tartalékos tisztek tömeges ténylegesítését Szurmay eleve elutasította. Számításaiban tanévenként 300 első évfolyamos hallgató szerepelt, amíg a tiszti és hadapródhiány meg nem szűnik. Szurmay a Ludovika addigi tisztképző tanfolyamának újjászervezését javasolta. Szerinte a tisztképzés újjáalakításának

csak az egyik célja az akadémiai rendszer megteremtése. A másik cél az volt véleménye szerint, hogy a tisztí pályára a magyar középosztálybeli tisztek és állami hivatalnokok fiai jelentkezzenek. Ezen családok neveltetési és taníttatási terheinek csökkentésére az akadémiaira előkészítő honvéd főreáliskola felállítását tartotta célravezetőnek. Szurmaynak az akadémiai képzés megteremtésére vonatkozó javaslatát végül 1897-ben törvénybe iktatták (1897. évi XXIII. törvénycikk), így a közös hadsereg akadémiaival egyenértékű tisztképző intézmény létrehozása az ő javaslata alapján történt.

Szurmay Sándor minisztériumi beosztása idején is minden évben részt vett a nagyobb őszi fegyvergyakorlatokon, példának okáért 1895 augusztusában és szeptemberében a kolozsvári 21. honvéd gyalogezred kötelékében századparancsnokként szolgált, azzal a céllal, hogy egy zászlóalj vezetésében kipróbálják. Utóbbira nem kellett sokat várnia, hiszen 1898. október 27-én kinevezték a m. kir. nagyváradi 4. honvéd gyalogezred I. zászlóaljának és a 11. népfelkelő járásnak a parancsnokává, vezérkari minősültségének fenntartása mellett. Közel egyéves, a vezérkari pályáját rövid időre megszakító kötelező csapatszolgálat (amely a Monarchia fegyveres erejében szolgálatot teljesítő vezérkari tisztek számára előírás volt) ellátása közben, Lőrinczy Dénes alezredes, ezredparancsnok jellemzése szerint, kiválóan helytállt. 1899. október 1-jén Szurmay őrnagyot ismét a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium I. ügyosztályára helyezték vissza. Az osztály feladatköréhez a honvédség szervezése, kiképzése, fegyver- és keretgyakorlatainak tervezése, a honvéd nevelő- és képzőintézetek, valamint a mozgósítás ügyei tartoztak. Ott végzett munkája hozzájárult szakmai ismeretei bővítéséhez.

1900. március 8-ától Szurmay Sándort hivatalosan a „m. kir. Honvédséghez szolgálattételre beosztott vezérkari tiszt”-ként alkalmazták. (A Monarchia fegyveres erejében csakis cs. és kir. intézményként fennálló közös vezérkar létezett, tehát a honvédtisztek is annak névleges tagjaiként szolgáltak a honvédségnél.) 1900. szeptember 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium XX., a mozgósítás szervezésével, utasításaival, harcképességi és harckészültségi tényezőivel foglalkozó ügyosztályának vezetőjeként tevékenykedett. 1900. április 22. és június 9. között az országos vasutassztrájk kapcsán megszűnt vasúti forgalom újbóli helyreállításához szükséges katonai rendszabályokat irányította. Sikeres tevékenységéért okiratban dicsérték meg felettesei. 1900. december 1-jén a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium I. ügyosztályának vezetőjévé nevezték ki. 1901. november 1-jén alezredessé, 1905. május 1-jén pedig ezredessé lépett elő beosztásában. Hat év minisztériumi szolgálat után ismét csapatszolgálatra

vezényelték. 1905. november 1-jétől a m. kir. 20. honvéd gyalogezred parancsnokaként tevékenykedett Nagykanizsán. Beosztásában jól megfelelt, előljárói szerint biztos teljesítményt nyújtott.

Szurmay 1907. szeptember 28-án a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium II. csoportjának főnöke lett. Onnantól kezdve 1914 őszéig, minisztériumi beosztások és feladatok vártak rá. 1910. február 3-án a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium I. csoportjának főnökévé, 1910. november 1-jén cs. és kir. vezérőrnaggyá, 1914. május 1-jén pedig altábornaggyá nevezték ki beosztásában. (Az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi fegyveres erejének bonyolult szervezeti felépítését ellensúlyozandó, az annak szakmai vezetésére és irányítására hivatott tábornoki kar egységes volt. Mindezt többek között az is bizonyítja, hogy a magyar származású törzstiszteket, amikor elérték a birodalom hadseregében rendszeresített legalacsonyabb tábornoki rendfokozatot, az uralkodó *császári és királyi* vezérőrnaggyá nevezte ki, függetlenül attól, hogy a közös hadseregben, vagy a m. kir. Honvédségben szolgáltak korábban. Az 1910-től általa irányított csoport a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium legfontosabb szakterületeit fedte le, kidolgozhatta a katonai szolgálattal és a kiképzéssel, valamint a mozgósítással kapcsolatos szabályokat és utasításokat, minden katonai jelentőségű ügy a hatáskörébe tartozott.

Az „uzsoki hős”

Az 1914 augusztusában kitört első világháború pálya- és tisztársaihoz hasonlóan, Surmay életét is alaposan felforgatta. 54 évesen búcsút mondhatott korábbi békebeli karrierjének. 1914. augusztus 17-étől a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium katonai államtitkáráként segítette báró Hazai Samu honvédelmi miniszter munkáját. Alája tartoztak a hadsereg szervezésével, a hadkiegészítéssel, a parancsnokságok és a csapatok elhelyezkedésével, a közös hadsereg és a honvédség együttműködésével, a kiképzéssel, a fegyelemmel, a vezérkari szolgálattal és képzéssel, a karhatalmi kérdésekkel, a Csendőrség katonai szolgálati feladataival, a hadműveleti és hírszerzési ügyekkel és a leszereléssel kapcsolatos feladatok.

1914. november 22-én új világ kezdődött számára, amikor a m. kir. 38. honvéd gyaloghadosztály megbízott parancsnokává nevezte ki az uralkodó. November 25-én került ki az orosz hadszíntérre, s rögtön a 38. honvéd divíziót is magába foglaló Ung-völgyi hadseregcsoport parancsnokságát vette át. Hadtesterejű

csoportjával néhány nap alatt megállította és visszavonulásra kényszerítette az orosz csapatokat. December 2-ától az Uzsoki-hágó elleni hadműveleteket vezette, és december 4-éig csapatai a hágó elhagyására kényszerítették az ellenséget, kiszorítva őket az Ung völgyéből, felszabadítva a még november 17-én megszállt magyar területeket.

1914. december 8-ától pedig már Bártfa – Neu Sandez – Gromnik – Tuchów körzetében folytatott védelmi harcokat, a Kornhaber altábornagy vezette csoport csatlakozásával tulajdonképpen hadtesterejűre bővült (húsz zászlóaljból, hét lovasszázadból, hat ütegből álló) csoportja élén. Az ellenség hátába kerülve visszavonulásra kényszerítette a cári csapatokat, s visszahódította az oroszok által elfoglalt magyar területeket. Innentől fogva katonai karrierje töretlenül ívelt felfelé az első világhégés során.

A Szurmay által vezetett új seregtest hamarosan fontos szerephez jutott az 1914. december eleje és közepe között lezajlott limanowai csatában. Limanovánál döntően a magyar csapatok helytállása eredményezte a hadművelet pozitív végkimenetelét, vagyis az „orosz gőzhenger” megállítását. Szurmay csoportjára különösen fontos szerep hárult az orosz erők viasszaszorításának kikényszerítésében. A Borojević gyalogsági tábornok vezette osztrák–magyar 3. hadsereg alárendeltségébe tartozó Szurmay-csoport előrenyomulása a Kárpátokból Neu Sandez felé a csata döntő napjaiban, december közepén a Monarchia csapatainak oldalára fordította a hadiszerencsét az orosz hadszíntéren. Szurmay eredményesen avatkozott be a hadműveletekbe, hiszen gyors megjelenése az oroszok hátában teljesen lekötötte a limanowai döntésre bevetni szándékozott orosz XXIV. és VIII. hadtestet. A cári csapatok visszavonulása állásaikból, december 11-én este, jelentős mértékben Szurmay csoportjának megjelenésével magyarázható.

Hadvezéri pályafutásának legnagyobb dicsőséget eredményező haditette azonban nem a limanowai helytállás, hanem az Uzsoki-hágó folyamatos védelmezése volt. 1915. január 14-étől hivatalosan már a Szurmay-csoport parancsnokaként vezette tovább seregteste harcait az orosz hadszíntéren. Az 1915-ös esztendő első felében véres és veszteségteljes harcok után sikerült megakadályoznia, hogy az oroszok újra elfoglalják a stratégiai jelentőségű hágót, amely Szurmay helytállása révén mintegy a magyar állam integritásának jelképévé vált. Az 1915. január végén kezdődött orosz betörés után mostoha időjárási körülmények között, magas hóban, kegyetlen fagyban verték ki a Szurmay vezette, főként magyar bakákból álló csapatok az Uzsoktól nyugatra eső területekről a cár katonáit. Az Uzsoki-hágótól északra már galíciai területen ásták be magukat, s állásaikat

a hágótól jobbra meg is tartották. A przemysli erődrendszer 1915. március 22-ei elvesztése után a hadszíntéren felszabaduló és megújult erővel támadó orosz csapatok nyomását az 1915. áprilisi úgynevezett húsvéti csatában nehéz volt elhárítani. A hadsereg-parancsnokság által kiadott rendelkezés ellenére Szurmay csapatai nem vonultak vissza, hanem elkeseredett küzdelemben négy héten át védtek az Uzsoki-hágót a jelentős orosz túlerővel szemben, s tulajdonképpen honvédő harcokat folytatva megakadályozták a magyar területek elfoglalását.

Szurmay Sándor uzsoki hőstettéért 1917. augusztus 17-én, IV. Károly 30. születésnapján megkapta a legnagyobb presztízsű osztrák–magyar tiszti kitüntetés, a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjét. Ezt a kitüntetést csakis különleges hőstettek véghezvitele esetén adományozták olyanoknak, akik önálló elhatározásból, parancs nélkül, vagy sokszor a parancs ellenére cselekedtek, s tetteikkel jelentős mértékben hozzájárultak a siker kivívásához. Szurmaynak a magas kitüntetés mellé kijárt a magyar bárói rangra emelés. Ezzel, majd következő évben az uzsoki nemesi előnév adományozásával is háborús érdemeit méltányolta az uralkodó. Mindezek az elismerések a Monarchia összességében 1200 fős tábornoki karán belül, a mintegy 200 főnyi magyar származású tábornoktársa között is, az egyik legismertebb hadvezérré tették.

Az 1915. május 2-án a központi hatalmak hadseregei Gorlicénél áttörték a frontot, ez után végleg elhárult az orosz betörés veszélye a történelmi Magyarország területére. A hadműveletekbe bekapcsolódva Szurmay hadteste élén megkezdte a visszavonuló oroszok üldözését, akik szívósan védekeztek, és az előrenyomulás távolról sem bizonyult egyszerű feladatnak. Az ősz folyamán az osztrák–magyar frontvonal az év elejéhez képest több száz kilométerrel keletebbre megszilárdult, és jelentősen nem is mozdult egészen 1916 nyaráig. 1916. április 1-jétől pedig a Szurmay-hadtest parancsnokaként Volhíniában folytatott állásháborút a szemben álló orosz haderővel. 1916. június 4-én hatalmas erejű tüzérségi előkészítéssel megindult az orosz támadó hadművelet, a Bruszilov-offenzíva, majd másnap az orosz XL. hadtest támadásba lendült és áttörte az osztrák–magyar 4. hadsereg kötelékében harcoló Szurmay-hadtest védelmi állásait. A június 7-én Luck térségében történt orosz frontáttörés eredményeként Szurmay csapatainak balszárnya fedezetlenül maradt, ennek következtében demoralizálódott, és megtizedelt hadtestének maradványaival kénytelen volt visszavonulni. A cári seregtestek három védővonalat foglaltak el, és több kilométeres mélységben benyomultak az osztrák–magyar védelembe. A további orosz előretörés megállítására június végén Alexander von Linsingen vezérezredes irányításával német csapaterősítések érkeztek a veszélyeztetett frontszakaszra,

amelyek segítségével sikerült az arcvonalat stabilizálni. Szurmay altábornagyot, akinek kitűnő kapcsolatai voltak a német hadvezetéssel, nem vonták felelősségre az elszenvedett harctéri kudarcért, sőt a visszavonulás során tanúsított helytállását dicsérőleg méltatták. A Bruszilov-offenzíva sikeréért végül József Ferdinánd főherceg vezérezredest, a cs. és kir. 4. hadsereg parancsnokát hibáztatták, akit leváltottak beosztásából.

1916 nyarán az orosz támadások nem lenyhultak. Július végéig Szurmay hadteste először a Bug forrásvidékéig volt kénytelen hátrálni, majd szeptember közepén az orosz 8. hadsereg VIII. hadteste mintegy 30 km-rel nyomta hátrább Szurmay csapatait, amelyek végül Lucktól délre létesítettek új védelmi állásokat. 1916. október végén Szurmay hadteste emberutánpótlást, valamint jelentős német erősítéseket (két hadosztályt) kapott, amelyek segítségével az osztrák–magyar 4. hadsereg alárendeltségében megszilárdította állásait. 1916 novemberétől ismét állásháborút vívott a szemben álló cári seregetestekkel.

Szurmayt 1917. február 9-én felmentették a harctéri szolgálat és a hadtestparancsnokság alól, s átmenetileg az osztrák–magyar fegyveres erők utánpótlási ügyei főnökének, vagyis báró Hazai Samu vezérezredest rendeltetésére bocsátották Budapesten. IV. Károly király 1917. február 19-én Szurmay altábornagyot szolgálaton kívüli viszonyba helyezte, egyúttal m. kir. honvédelmi miniszterré nevezte ki, s elfoglalhatta bársonyszékét a magyar fővárosban. Attól kezdve – az időközben lezajlott kormányváltások ellenére – egészen a világháború végéig ő töltötte be a miniszteri posztot. Három miniszterelnökkel is együtt dolgozott: még Tisza István volt a kormányfő, amikor beosztását átvette, majd miniszteri tárcáját megtartotta az Esterházy Móric és a Wekerle Sándor által vezetett kabinetekben is, egészen a háborús összeomlásig, 1918. október 31-éig. A parlamentben az uzsoki hősnek kijáró tisztelettel és kedvezően fogadták. A képviselők pozitívan álltak személyéhez, nem számított, hogy a parlamenti ülésterem melyik részén foglaltak helyet. 1917. augusztus 10-én gyalogsági tábornokká nevezte ki az uralkodó.

Az életpálya fordulópontjai

IV. Károly Szurmay tábornoknak is felajánlotta a Wekerle Sándor lemondásával megürült magyar miniszterelnöki széket, de ő azt nem fogadta el. 1918. október 31-én adta át a miniszterséget Linder Béla tüzérezredestnek. 1919. január 1-jén, számos volt monarchiabeli tábornoktársával együtt nyugállományba helyezték,

ezt követően Budapesten élt. Az 1918 novemberében hatalomra került új rendszer bizalmatlan volt vele szemben, amit mutat, hogy 1919. február 25-étől internálásban tartották a ciszterciták Szentgotthárdon található kolostorában. A proletárdiktatúra idején, 1919. március 25-étől a budapesti gyűjtőfogházban tartották fogva augusztus 3-áig. Letartóztatására az 1919. évi XXIII. törvény-cikk (néptörvény) szolgáltatott alapot. Mint volt minisztert, személyesen tették felelőssé a világháború elhúzódásáért és a bekövetkezett összeomlásért. 1941 augusztusában a tábornoki rendfokozati elnevezések módosítása miatt nyugállományú gyalogsági tábornoki rangja nyugállományú vezérezredesre változott.

1895. november 28-án vette feleségül Szenónér Ernát a budapesti belvárosi római katolikus plébániatemplomban. 1896. október 29-én született Edit nevű leányuk, majd 1902. február 12-én jött a világra második lányuk, Blanka. Felesége 1943. november 18-án hunyt el.

Szurmay az Apponyi téri lakásában, 1945. március 26-án, 84 éves korában távozott az élők sorából. Két nap múlva temették el a Kerepesi úti temetőben található családi sírboltba, amely a 48/56-os szigeten található. Családja mellett alussza örök álmát. A síron látható első világháborús honvéd alak Márton Ferenc székely szobrász és festőművész alkotása.

Nyelvismerete is figyelemreméltó volt, hiszen magyarul és németül tökéletesen, románul és szlovákul a szolgálati igényeknek megfelelően, franciául pedig szükségképpen beszélt és írt.

Szakmai felkészültségét, vezetői és hadvezéri tehetségét előjárói számos osztrák–magyar kitüntetés adományozásával is elismerték, továbbá több rangos külföldi kitüntetésnek is birtokosa volt. Ezek – viselési sorrendben – az alábbiak voltak (zárójelben az adományozás ideje és indoklása):

- Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztje (1917. augusztus 14., az Uzso-ki-hágó sikeres megvédéséért);
- Osztrák Császári Lipót Rend I. osztálya hadidíszítménnyel (utólag kardokkal) (1916. május 23., az 1915 nyarán és őszén, az orosz hadszíntéren hadteste élén vívott sikeres harcokért);
- Osztrák Császári Vaskorona Rend I. osztálya hadidíszítménnyel (1915. május 30., az Uzso-ki-hágó megvédéséért a húsvéti kárpáti csatában),
- Vöröskereszt Érdemesillaga hadidíszítménnyel (1918. május 23.);
- Katonai Érdemkereszt II. osztálya hadidíszítménnyel (utólag kardokkal) (1915. január 19., az uzso-ki és a limanowai harcok során nyújtott hadvezéri teljesítménye elismeréséért);
- Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztje (1912. szeptember 9.);

- Osztrák Császári Ferenc József Rend tisztikeresztje (1909. október 4.);
- Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztálya (1903. október 10., a Honvédelmi Minisztériumban osztályvezetői minőségében végzett szolgálatai elismeréseképpen);
- Katonai Érdemkereszt (1898. október 25.);
- Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon (utólag kardokkal) (1916. november 13.);
- Bronz Katonai Érdemérem vörös szalagon (1905. november 19., a különleges alkalmazásokban és a Honvédelmi Minisztérium osztályvezetőjeként végzett munkája elismeréseként);
- magyar Háborús Emlékérem kardokkal, sisakkal (1930. november 3.);
- Tiszti Szolgálati Jel II. osztálya (1917. október 1.);
- Tiszti Szolgálati Jel III. osztálya (1908. október 9.);
- Vöröskereszt I. osztályú Díszjelvénye hadidíszítménnyel (1915. május 31.);
- Jubileumi Emlékérem a fegyveres erő számára (1898. december 2.);
- Katonai Jubileumi Kereszt (1908. december 2.);
- oszmán Medzsidi Rend I. osztálya kardokkal (1918. október 15.);
- német Vaskereszt I. osztálya (1915. június 8.);
- német Vaskereszt II. osztálya (1915. április 8.).

A katonai kitüntetések és szolgálati elismerések mellett számos kitüntető cím és rangot is magáénak mondhatott hosszú pályafutása során. 1912. január 1. és 1915. január 1. között a m. kir. Honvéd Tiszti Özvegyek és Árvák Segélyellátási Intézetének igazgatótanácsi tagja volt. 1917. március 8-án valóságos belső titkos tanácsosi címet, 1917. augusztus 17-én magyar bárói rangot kapott az uralkodótól. 1917. november 7-én a Mária Terézia Katonai Rend rendi káptalanjának tagjává választották, így részt vett a rendhez érkező felvételi kérelmek elbírálásában. 1918. május 23-án az uralkodó az uzsoki nemesi előnevet, 1918. augusztus 12-én pedig a nagykanizsai 20. honvéd gyalogezred tulajdonosi címet adományozta számára. Egy sor település választotta meg Szurmay tábornokot díszpolgárává: 1915. július 9-én Boksánbánya, 1916. július 11-én Ungvár, 1918. augusztus 26-án Nagykanizsa, 1918. október 20-án Bánffyhunad, Nagyvárada, Győr és Pápa. 1921. november 11-től a magyar királyi Államrendőrség Detektívtestülete Nyugdíjpótló és Segélyező Egyesületének alapító tagja, 1925. február 10-től 1944-ig a Magyar Katonai Írók Körének társelnöke volt. 1929. június 16-án vitézzé avatták. 1931. október 15-étől 1945-ig a Mária Terézia Katonai Rend kancellárhelyettese volt, annak magyarországi működése idején.

1932. augusztus 2-án a magyar parlament felsőházának élethossziglani tagjává nevezték ki.

Elismertsége okán az 1930-as évekig több tucat intézmény igazgatótanácsába, például a Magyar Lőporgyár Rt.-be, a Vadásztöltény-, Gyutacs- és Fémáru gyár Rt.-be., a Pestkörnyéki Bank és Kereskedelmi Bt.-be is beválasztották.

Az első világhéges idején Szurmay Sándor lérehozott egy, a nevé viselő hadijótékonyasági alapot, a m. kir. Honvédség, Népfelkelés és Csendőrség hadirokkantjai, valamint az elesettek özvegyei és árvái javára. Az alaphoz írásban folyamodók egyszeri pénzámogatásra számíthattak. Szurmay honvédelmi minisztersége idején a miniszteri segélykeretet is erre a célra használták fel.

Egész életét végigkísérte olthatatlan horgászszenvedélye, valamint a vadászat iránti szeretete, amelyekről az 1921 után keletkezett műveiben is rendszeresen megemlékezett.

Pályája során számos katonai szakkönyvet, hadtörténeti tanulmányt, valamint több visszaemlékezést írt, amelyek közül a legfontosabbak az alábbiak: *A Wörthi (Fröschwilleri) csata 1870. augusztus 6-án. Harcászati tanulmány* (Budapest, Grill, 1890); *Az anspachi hadseregek ismertetése* (Budapest, Grill, 1891); *A Thaya menti Waidhofen környékén 1891-ben tartott hadtest-gyakorlatok* (*Ludovika Akadémia Közlönye*, 1892); *Weiterentwicklung der kön. ung. Landwehr* (*Minerva*, 1893. 23–24. sz.); *Die Honvéd-Institution* (*Pester Lloyd*, 1894. október 25. és 26. sz.); *A mohácsi vész 1526-ban. Csataaterv és részletes leírás az 1896-i Ezredéves Országos Kiállítás céljaira* (Budapest, 1896); *A honvédség fejlődésének története annak felállításától napjainkig 1868–1898* (Budapest, 1898); *A mohácsi hadjárat 1526-ban* (Budapest, Pesti Nyomda, 1901); *Az orosz vörös veszedelem és Magyarország szerepe* (Budapest, Magyar Bolsevistaellenes Liga, 1921); *A magyar katona a Kárpátokban* (Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940); *Háborús emlékirások* (*Diárium*, 1940–1942, I–II. évfolyam).

A felsoroltakon kívül a két világháború közötti időszakban számos ezredtörténeti műhöz, továbbá fegyvernemtörténeti összefoglaló munkához írt elő- vagy utószót.

A katonai szakmunkái mellett két fő kedvteléséről írt kötete az alábbi címmel jelent meg: *Vadász emlékek, horgász emlények* (Budapest, 1937).

Neve szerepelt a Ludovika Akadémia földszintjén található folyosón, a két világháború közötti időszakban állított és az intézmény büszkeségeit felsoroló emléktáblán.

Emlékét ma Budapest XVI. kerületében emléktábla őrzi a róla elnevezett fasorban, amely „helyi jelentőségű védett természeti érték” besorolást kapott. 2012-ben a budapesti MH Támogató Dandárt tiszteletére MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandárnak nevezték el.

Irodalom

- Bachó László (szerk.): *A magyar kir. Honvéd Ludovika Akadémia története*. Budapest, Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, 1930.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyok*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2010.
- Berkó István (szerk.): *A magyar királyi honvédség története 1868–1918*. Budapest, M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1928.
- Böölöny József – Hubai László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
- Makai Ágnes – Héri Vera: *Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben*. Budapest, Helikon Kiadó, 2002.
- M. Tóth György: *A katonabáró. Szurmay Sándor, a Monarchia magyar hadvezére*. Budapest, MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár – Budapest Főváros XVI. kerületi Önkormányzata, 2017.